

ศาลากลางประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๔๑๒ - ๒๔๔๐)

นางรัตนาพร เศรษฐกุล

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๔

The International Court in the Northern
Part of Thailand (1874 - 1937)

Mrs. Ratanaporn Sethakul

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the
Requirements for the Degree of Master of Arts

Department of History
Graduate School
Chulalongkorn University

1981

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๒๐)

โดย นางรัตนาพร เศรษฐกุล

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

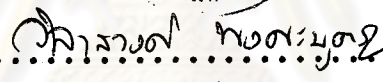
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แถมสุข นุ่มนนท์
รองศาสตราจารย์ ชิตีมา พิทักษ์ไพรวิน

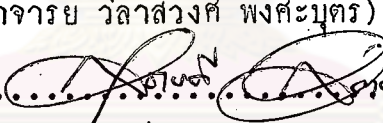
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

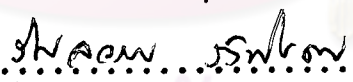
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมประสงค์ นามาค)

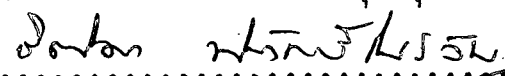
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

 ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ วิชาสงศ์ พงศ์บุตร)

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุชาบดี สัตตบุศย์)

 กรรมการ
(อาจารย์ วิมลวรรณ ภัทโรคม)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แถมสุข นุ่มนนท์)

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ชิตีมา พิทักษ์ไพรวิน)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๕๐)

ชื่อนิสิต นางรัตนาพร เศรษฐกุล

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แถมสุข นุ่มนนท์
รองศาสตราจารย์ ชิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา ๒๕๒๓

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงบทบาทของศาลต่างประเทศในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๕๐ นับแต่ไทยเริ่มตั้งศาลต่างประเทศขึ้นตามสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ จนกระทั่งถึงปีที่ฝรั่งเศสยกเลิกระบบศาลต่างประเทศในประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยในแต่ละบทจะแสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานของศาล ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ศาลประสบและการแก้ไขปรับปรุงระบบกฎหมายของศาล ตลอดจนการขยายอำนาจขอบเขตของศาลออกไปตามเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือของไทย จนขยายออกไปทั่วประเทศตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๕๑

จากงานวิจัยฉบับนี้จะเห็นได้ว่า ศาลต่างประเทศนั้นเกิดจากความร่วมมือระหว่างไทยกับมหาอำนาจตะวันตกที่มีอิทธิพลสูงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ อังกฤษ โดยอังกฤษยอมให้ศาลต่างประเทศซึ่งดำเนินการโดยผู้พิพากษาไทยมีอำนาจชำระคดีสันติคดีความคนในบังคับอังกฤษในภาคเหนือตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ และ พ.ศ. ๒๔๒๖ ทั้งนี้มีจุดประสงค์แรกเริ่ม คือ แก้ไขปัญหาคดีความ ปัญหาโจรผู้ร้าย และปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้านายขุนนางกับคนในบังคับอังกฤษในภาคเหนือ ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้น เรื่อยๆ เป็นลำดับ

นอกจากนี้ศาลต่างประเทศยังมีบทบาททางด้านการเมือง กล่าวคือ ศาล
ต่างประเทศเป็นหน่วยงานแรกของไทยในภาคเหนือ ได้วางรากฐานอำนาจทางการเมือง
ให้แก่ไทย จนสามารถเข้าจัดการควบคุมการปกครองประเทศราชอาณาจักรเหนือ ลดฐานะ
จากประเทศราชมาเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของไทย และการที่ไทยเข้าควบคุมการปกครอง
ประเทศราชอาณาจักรเหนือนี้ ทำให้ไทยสามารถป้องกันการขยายอำนาจของมหาอำนาจตะวันตก
เข้ามาในภาคเหนือได้อีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title The International Court in the Northern Part
 of Thailand (1874 - 1937)

Name Mrs. Ratanaporn Sethakul

Thesis Advisor Assistant Professor Thamsook Kumnonda, Ph.D.
 Associate Professor Titima Phitakspraiwan

Department History

Academic Year 1980

ABSTRACT

This thesis aims at studying and analyzing the role of the International Court in the northern part of Thailand from 1874 - 1937. The period begins when the Thai Government founded the International Court in Chiangmai, following the Treaty of Chiangmai in 1874 until the year 1937 when the French Government abolishes the extraterritoriality in Thailand. Each chapter discusses the working process, the problems and the changing systems of the International Court including its expansion into the northern part of Thailand. The episode culminates in the establishment of the International Court in the whole kingdom after the Franco-Siamese Treaty of 1907 and the Anglo-Siamese Treaty of 1909.

The study reveals that the International Court came into being as a result of mutual understanding between England

and Thailand. The primary objective of the International Court is to solve problems arising from crimes and conflicts between the local leaders and the British subjects.

Furthermore, the International Court takes a notable political role as the first Thai power base in the North. In the end the northern part of Thailand comes under Thai sovereignty hence protecting western imperialism from encroaching that part of the country.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการค้นคว้าและเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แถบสุข นุ่มนนท์ และรองศาสตราจารย์ ชิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย โดยท่านได้ให้คำแนะนำและคำปรึกษาที่มีค่ายิ่ง ตลอดจนได้กรุณาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างละเอียด ผู้เขียนขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบพระคุณสำหรับคำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ซึ่งทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจาก ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศะบุตร รองศาสตราจารย์ ดร.สุชาบดี สัตตบุศย์ และอาจารย์ วิมลวรรณ ภัทโรคม

การศึกษาระดับปริญญาโททางด้านจิต ในภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของผู้เขียนครั้งนี้ ได้รับทุนการศึกษาและการสนับสนุนจากวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ดร.อำนาจ ทะพิงค์แก อธิการวิทยาลัยพายัพ ที่ท่านได้ให้กำลังใจและการส่งเสริมด้วยดีตลอดมา

ความช่วยเหลือท่วงโยอย่างมากจากเพื่อนรักทั้งสองคือ คุณวารุณี ไอสถารมย์ และ คุณอัญชลี สุสายัณห์ เป็นความประทับใจอย่างยิ่งสำหรับผู้เขียน น้ำใจที่ได้รับมานั้นเหนือกว่าคำขอบคุณใด ๆ สำหรับ คุณอัจฉราพร กุมุทพิศมัย และ คุณศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์ ตลอดจนพี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ อีกหลายคนที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้เขียน ๆ ขอขอบคุณอย่างจริงใจ

นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เจ้าหน้าที่หอวาริชญานต์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของสมาคมมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่ได้อำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เจ้าหน้าที่แผนกงานเก็บเอกสาร กองกลาง กระทรวงยุติธรรม ได้ให้ความสะดวกด้วยน้ำใจไมตรีที่ประทับใจผู้เขียนเป็นอย่างยิ่ง และผู้เขียนต้องขอขอบคุณ คุณสมถวิล จะเกร็ง ที่ได้กรุณาพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างรีบเร่งจนเสร็จเรียบร้อยด้วยดี

ความกรุณา ความช่วยเหลือและน้ำใจไมตรีที่ผู้เขียนได้รับจากบุคคล
หลาย ๆ ท่าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และที่มีได้กล่าวมาในที่นี้ เป็นกำลังใจให้
ผู้เขียนดำเนินการค้นคว้าและเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี.

รัตนพร เศรษฐกุล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... ฉ

กิติกรรมประกาศ..... ช

รายการตารางประกอบ..... ญ

บทนำ..... ๑

บทที่

๑. ภูมิหลังของดินแดนประเทศราชอาณาจักรเหนือของไทยและปัญหาในการ-
ติดต่อกับชาติตะวันตก..... ๖

 ภูมิหลังของดินแดนประเทศราชอาณาจักรเหนือของไทย..... ๖

 ปัญหาในการติดต่อกับชาติตะวันตก..... ๒๒

 การแก้ปัญหาของรัฐบาลไทย..... ๓๖

๒. ศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖..... ๕๐

 ศาลต่างประเทศเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๒๖..... ๕๔

 คดีที่ขึ้นศาลต่างประเทศเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๒๖..... ๕๘

 ผลงานของศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ๘๕

๓. ศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๒๖..... ๑๐๓

 มูลเหตุของการแก้ไขสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖..... ๑๐๓

 สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๒๖..... ๑๑๐

 กฎเกณฑ์ของศาลต่างประเทศ..... ๑๑๓

 การดำเนินงานของศาลต่างประเทศ..... ๑๑๕

๔. การขยายขอบเขตและอำนาจของศาลต่างประเทศ..... ๑๗๓

 การขยายขอบเขตอำนาจศาลต่างประเทศไปยังเมืองเงิน
 ระแหง อุดรดิตถ์ สวรรคโลก และสุโขทัย พ.ศ. ๒๔๓๘... ๑๗๓

 ศาลต่างประเทศเมืองน่าน พ.ศ. ๒๔๔๐..... ๑๗๑

 ศาลต่างประเทศเมืองนครลำปาง พ.ศ. ๒๔๔๐..... ๑๗๕

 ศาลต่างประเทศเมืองเชียงราย พ.ศ. ๒๔๕๐..... ๑๗๘

 ศาลต่างประเทศไทย - อังกฤษ พ.ศ. ๒๔๕๑..... ๑๘๐

 ศาลต่างประเทศเกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๔๘... ๒๐๕

 บทบาทของศาลต่างประเทศ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๘๐..... ๒๑๐

 การยกเลิกระบบศาลต่างประเทศ..... ๒๑๔

บทสรุป..... ๒๑๖

บรรณานุกรม..... ๒๓๒

ภาคผนวก..... ๒๔๘

ประวัติการศึกษา..... ๒๘๐

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการตารางประกอบ

ตาราง	หน้า
ก. คดีที่ขึ้นศาลต่างประเทศ ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๑๖	๑๓๐
ข. รายงานศาลต่างประเทศ ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๗	๑๑๖ - ๑๑๗
ค. สารบบความแพ่งศาลต่างประเทศ ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๗	๑๖๘
ง. สารบบความอาญาศาลต่างประเทศ ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๗	๑๖๘ - ๑๗๐
จ. ระวังโทษคดีความศาลต่างประเทศ ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๗	๑๗๑ - ๑๗๒

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของไทยเริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๖ ทั้งนี้ เนื่องจากสถานการณ์บีบบังคับ กล่าวคือ เกิดปัญหาคดีความค้างค้ำงและปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โดยที่เจ้านายขุนนางผู้ปกครองบ้านเมืองไม่อาจแก้ไขปัญหานี้ได้ รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียและรัฐบาลไทยจึงได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาค้างค้ำงคดีความต่างประเทศขึ้นเป็นครั้งแรกที่เชียงใหม่ ตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ โดยศาลต่างประเทศนี้เป็นศาลไทย มีผู้พิพากษาเป็นข้าราชการไทย ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาคัดสินคดีความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษโดยใช้กฎหมาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ ศาลต่างประเทศได้รับการแก้ไขขอบเขตอำนาจศาลให้กว้างขวางขึ้น และอังกฤษได้ตั้งรองกงสุลประจำเชียงใหม่ เพื่อดูแลควบคุมคนในบังคับของตนในภาคเหนือด้วย

ศาลต่างประเทศตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๔๖ นั้น เป็นศาลต่างประเทศเฉพาะกรณีคนในบังคับอังกฤษเท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ฝรั่งเศสจึงยอมรับให้ตั้งศาลต่างประเทศ เพื่อตัดสินคดีความของคนในบังคับฝรั่งเศสในภาคเหนือขึ้นบ้าง โดยใช้กฎเกณฑ์แบบเดียวกับศาลต่างประเทศของคนในบังคับอังกฤษ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ไทยและฝรั่งเศสก็ได้ตกลงขยายขอบเขตอำนาจศาลต่างประเทศออกไปทั่วพระราชอาณาจักร ติดตามด้วยอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ หลังจากที่ไทยได้พยายามปรับปรุงแก้ไขระบบการศาลและกฎหมายจนได้มาตรฐานแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ อังกฤษจึงยอมยกเลิกระบบศาลต่างประเทศและให้คนในบังคับอังกฤษขึ้นศาลไทย แต่ฝรั่งเศสก็ยังให้ไทยใช้ระบบศาลต่างประเทศเหนือคนในบังคับฝรั่งเศสทั้งหมดมาจน พ.ศ. ๒๔๘๐

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ศาลต่างประเทศนั้นไม่ได้มีบทบาทเฉพาะทางด้านการศึกษาเท่านั้น แต่มีบทบาทสำคัญยิ่งทางด้านการเมือง กล่าวคือ ศาลต่างประเทศมีส่วน

ช่วยอย่างสำคัญที่ทำให้ไทยสามารถเข้าควบคุมการปกครองในประเทศราชภาคเหนือได้ และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรอย่างแท้จริง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้พยายามประเมินคำตอบหรือข้อสรุป ตั้งแต่ปัญหาแรกเริ่ม ที่นำไปสู่การตั้งศาลต่างประเทศในประเทศราชภาคเหนือ บทบาทของศาลต่างประเทศ ทางด้านการศาลและการเมือง การดำเนินงานของศาลต่างประเทศและปัญหาอุปสรรค ที่ประสบ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไทยด้วยความร่วมมือจากต่างชาติ ซึ่งมีผล ให้ศาลต่างประเทศสามารถปฏิบัติหน้าที่ลุล่วงไปด้วยดี

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

ผู้เขียนได้วางวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้คือ

๑. เพื่อศึกษาสถานการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภาคเหนือเมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตกอันนำไปสู่การตั้งศาลต่างประเทศ
๒. เพื่อศึกษาบทบาทของศาลต่างประเทศทั้งทางด้านการศาลและทางด้านการเมือง
๓. เพื่อศึกษาปฏิกิริยาของเจ้านายขุนนางผู้ปกครองประเทศราชภาคเหนือต่อการดำเนินงานของศาลต่างประเทศ และบทบาทของรัฐบาลไทยในการสนับสนุนศาลต่างประเทศ
๔. เพื่อศึกษาความสำเร็จหรือความล้มเหลวของศาลต่างประเทศ

สำหรับขอบเขตของการวิจัยนั้น ผู้เขียนมุ่งศึกษาวิจัยถึงบทบาทของศาลต่างประเทศในภาคเหนือของไทยตั้งแต่เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ จนถึงสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๐

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

ในการเขียนและเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนใช้แนววิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) จากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ทั้งที่พิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ ร่วมกับเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประเภทหนังสือและวิทยานิพนธ์ โดยมีแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้คือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวิชาธิวญาณ หอสมุดแห่งชาติ แผนกเก็บเอกสาร กองกลาง กระทรวงยุติธรรม แผนกจดหมายเหตุวิทยาลัยพายัพ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยใช้วิธีนำเสนอแบบพรรณาวเคราะห์ (Analytical Description)

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

๑. เพื่อทราบถึงปัญหาทางด้านการเมืองและการศาลในภาคเหนือของไทย
๒. เพื่อทราบถึงบทบาทและนโยบายของมหาอำนาจตะวันตกในการแสวงหาผลประโยชน์ในภาคเหนือของไทย
๓. เพื่อทราบถึงนโยบายและการดำเนินการของประเทศไทยต่อประเทศราชภาคเหนือในสมัยนั้น

ข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การศึกษาเรื่องศาลต่างประเทศในภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๔๐ นี้ เป็นเรื่องซึ่งยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งมาก่อน แม้แต่คำว่า "ศาลต่างประเทศ" ก็ได้สร้างความสับสนให้แก่ผู้อ่าน เพราะศาลต่างประเทศที่ตั้งขึ้นในประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๑๖ ในภาคเหนือนั้น ไม่ใช่ศาลระหว่างประเทศในลักษณะของความหมายปัจจุบันที่เป็นศาลตัดสินคดีความระหว่างประเทศ แต่เป็นศาลไทยที่ตัดสินคดีความของคนในบังคับต่างชาติ ผู้เขียนได้พยายามแสดงให้เห็นบทบาทของศาลต่าง-

ประเทศในทุก ๆ ด้าน ดังนั้นในการศึกษาคนควาจึงต้องเจาะลึกทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง การศาล และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่มีผลต่อการดำเนินงานของ ศาลต่างประเทศ

ปัญหาที่ถือได้ว่าเป็นข้อจำกัดความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ ปัญหาเกี่ยวกับเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลชั้นต้นที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือ เอกสารที่เกี่ยวกับศาลต่างประเทศนั้น กระจุกกระจาย ผู้เขียนต้องใช้เวลามากในการอ่านเอกสารกระทรวงมหาดไทย โดยเฉพาะใบบอกภาคเหนือเกือบทุกชิ้น เพราะใบบอกเหล่านี้บางฉบับจะมีรายงานคดีความต่าง ๆ และเรื่องราวของศาลต่างประเทศ นอกจากนี้ยังต้องค้นเอกสารของกระทรวงต่างประเทศ ซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในการดำเนินงานของศาลต่างประเทศและเอกสารของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นเจ้าสังกัดโดยตรงของศาลต่างประเทศ นอกจากนี้ เอกสารสำคัญ ๆ หลายชิ้นถูกทำลายและสูญหาย ที่น่าเสียดายอย่างยิ่งคือ เอกสารในหอพระนิพนธ์ และเอกสารเกี่ยวกับคดีความคนในบังคับต่างชาติทั้งหมดในแผนกเก็บเอกสารกองกลางกระทรวงยุติธรรม ซึ่งถูกไฟไหม้ไปและถูกเผาทำลายไปบางส่วน ผู้เขียนจึงไม่อาจเสนอตัวเลขที่แน่นอนเกี่ยวกับคดีความต่าง ๆ ที่จะแสดงให้เห็นการดำเนินงานของศาลต่างประเทศให้ชัดเจนขึ้นได้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

- หจช. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- หวญ. หอวชิรญาณ
- กต. เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ
- ต. เอกสารกระทรวงต่างประเทศ
- บ. เอกสารเบ็ดเตล็ด
- ม. เอกสารกระทรวงมหาดไทย
- ร.๕ เอกสารรัชกาลที่ ๕

และที่อ้างว่ากระทรวงยุติธรรม แผนก..... คือเอกสารที่ค้นคว้าจากแผนกงาน
เก็บเอกสาร กองกลาง กระทรวงยุติธรรม.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย